

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ **(з досвіду роботи Шумського ліцею Шумської міської ради)**

Вікторія Кравчук,
заступниця директора з навчально-виховної роботи,
Шумський ліцей Шумської міської ради
E-mail: vicakravch@gmail.com

У сучасному суспільстві система освіти має забезпечити рівні можливості для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних чи соціальних відмінностей. Інклюзивна освіта є однією з найефективніших моделей, що сприяють соціалізації дітей з ООП. Цей підхід базується на принципах рівності, інтеграції та прийняття різноманітності, що дозволяє створити умови для повноцінного розвитку кожної дитини. Успішна соціалізація цих дітей сприяє формуванню толерантного суспільства, в якому кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал.

Соціалізація є основоположним процесом розвитку людини як соціальної істоти. Вона визначає здатність індивіда інтегруватися в суспільство, засвоювати його норми, цінності та поведінкові моделі. У сучасному світі, де зміни відбуваються надзвичайно швидко, соціалізація набуває особливого значення як механізм адаптації та самореалізації особистості. Соціалізація охоплює розвиток когнітивних, емоційних та поведінкових навичок, необхідних для повноцінного життя в суспільстві [3, с. 15-16].

Діти з ООП потребують комплексного підходу, який включає освітні, психологічні та соціальні аспекти. Розуміння цих особливостей і впровадження інклюзивних практик сприяють розвитку цих дітей і їхній інтеграції в суспільство.

Соціалізація відбувається протягом усього життя, починаючи з дитинства. В більшості випадків вона поділяється на первинну та вторинну [1, с. 8-9].

Первинна соціалізація. Засвоєння базових норм і правил у родині. Первинна соціалізація є першим і найважливішим етапом у формуванні особистості. Родина відіграє ключову роль у цьому процесі, адже саме в сімейному середовищі дитина вперше знайомиться з нормами, правилами та цінностями, які визначають її подальший розвиток та інтеграцію в суспільство.

Вторинна соціалізація є важливим етапом у розвитку особистості, під час якого індивід засвоює нові соціальні ролі та адаптується до різноманітних соціальних середовищ. Цей процес включає інтеграцію до шкільного життя, участь у колективах, професійну діяльність та інші форми взаємодії поза межами родини [4, с. 33-34].

Сім'я є природним середовищем, у якому відбувається фізичний, духовний, інтелектуальний, культурний і соціальний розвиток дитини з ООП, а також відповідальна за створення сприятливих умов для цього процесу. Саме в родині формуються перші уявлення про людські цінності, особливості міжособистісних стосунків і моральні якості дитини з особливими освітніми потребами. Тому успішність її соціалізації значною мірою залежить від того, наскільки члени сім'ї здатні правильно і чутливо реагувати на індивідуальні особливості розвитку дитини [6]. Основне завдання вчителя полягає в тому, щоб допомогти батькам прийняти свою дитину з ООП як унікальну особистість. Важливо, щоб родина відчувала підтримку з боку педагогів, їхню щире зацікавленість у розвитку дитини та готовність співпрацювати у процесі її виховання. До ключових чинників, що найбільше впливають на успішну соціалізацію дитини з ООП у сімейному середовищі, належать:

- повага до дитини;
- сприйняття її такою, як вона є;

- похвала і заохочення;
- спілкування (вислуховування її, спостереження);
- підкреслювання її сильних сторін;
- вплив на дитину проханням.

Перебування дитини у закладі освіти – другий етап соціалізації. Школа є ключовим агентом соціалізації. У цьому середовищі дитина набуває не лише академічних знань, але й соціальних навичок, таких як співпраця, комунікація, лідерство та відповідальність. Вчителі, однолітки та шкільні правила формують основу для інтеграції у ширше суспільство.

Інклюзивна освіта – це підхід, що гарантує рівний доступ до навчання для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, соціальних або емоційних особливостей. Така форма навчання передбачає не лише відповідне технічне облаштування освітнього простору, а й застосування спеціальних педагогічних технологій та програм, спрямованих на реалізацію принципів інклюзії [2, с. 11].

Ключову роль у процесі шкільної соціалізації відіграють учителі, які, реалізуючи основні завдання освітнього закладу, мають сформувати проміжну модель взаємодії дітей із соціальним середовищем.

У соціалізуючому освітньому середовищі зміни можуть стосуватися таких аспектів:

- Зміст освіти: адаптація або модифікація навчальних програм з урахуванням індивідуальних можливостей дитини; спрямування психолого-педагогічної та корекційно-розвиткової підтримки на формування соціально-побутових умінь і навичок.

- Форми організації освітнього процесу: навчання може відбуватись як у загальному середовищі разом з іншими учнями, так і за індивідуальним навчальним планом, передбачаючи вибіркове відвідування уроків чи занять дитиною з ООП.

- Система оцінювання: оцінювання результатів навчання може здійснюватися як за загальноприйнятими критеріями, так і відповідно до індивідуальних програм і вимог, адаптованих до потреб дитини.

- Матеріально-технічна база закладу освіти: створення безбар'єрного середовища, облаштування ресурсної кімнати.

- Соціальне середовище: активна взаємодія з батьками, співпраця з громадськими організаціями, органами місцевої влади та виконавчої влади.

- Взаємодія з ІРЦ та іншими освітніми установами.

Третім етапом соціалізації дитини з ООП є її самореалізація та утвердження себе як особистості в суспільстві, розкриття і використання свого соціального потенціалу. Серед соціально-економічних передумов, що сприяють успішному включенню таких дітей у соціум, можна виділити:

- своєчасне виявлення дітей з особливими освітніми потребами;
- надання економічної підтримки сім'ям, які виховують дитину з ООП;
- проведення соціально-педагогічної роботи з неблагополучними родинами, організація супроводу багатодітних і молодих сімей з боку соціально-педагогічних служб;

- створення робочих місць і забезпечення зайнятості та працевлаштування осіб з ООП, фінансування програм соціальної, трудової та професійної реабілітації осіб з інвалідністю, а також забезпечення їх необхідними технічними та іншими засобами підтримки.

Готовність дитини до виконання соціальних ролей є свідченням успішної соціалізації на попередніх етапах. Це проявляється у таких трансформаціях:

- ✓ «Я – успішний учень» переходить у дорослому житті в роль «успішного працівника»;
- ✓ «Я – носій громадянських компетентностей» трансформується в «свідомого громадянина»;

✓ «Я – сформована система ціннісних ставлень» реалізується у майбутньому як «відповідальний і успішний сім'янин».

Отже, соціалізація дитини з ООП – це процес формування та засвоєння нею необхідних знань, умінь, навичок, цінностей і моделей поведінки, що дозволяє їй інтегруватися в суспільство та діяти в ньому як повноцінний громадянин, працівник і член сім'ї.

Інклюзивна освіта вимагає глибоких трансформацій у роботі закладів освіти. Вона передбачає суттєві зміни в культурі, політиці та практиці освітнього процесу, а також створення інклюзивного освітнього середовища – комплексу умов, методів і ресурсів, які забезпечують спільне навчання, виховання та розвиток дітей з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей.

Інклюзивне навчання у Шумському ліцеї організовано відповідно до Законів України «Про освіту» , «Про повну загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15 вересня 2021 р. №957 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 483 від 26.04.2022 та № 979 від 30.08.2022), методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами, Положення про команду психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з ООП у Шумському ліцеї Шумської міської ради, наказів по Шумському ліцею Шумської міської ради щодо організації інклюзивного навчання у закладі освіти.

Для успішного впровадження інклюзії у ліцеї забезпечуються такі ключові умови: психологічний комфорт, кваліфіковані працівники, доступність, облаштовано ресурсну кімнату, забезпечення дидактичними матеріалами, наочними засобами та підручниками, адаптованими до потреб учня, індивідуалізація навчання.

З метою забезпечення ефективності освітнього процесу дітей з ООП, які здобувають освіту в умовах інклюзивного навчання у ліцеї, утворено

команди психолого-педагогічного супроводу. Для кожного здобувача з ООП інша команда, яка виконує такі ключові функції:

- збір даних про здобувача освіти;
- надання психолого-педагогічної підтримки;
- розробка та моніторинг ІПР;
- методична підтримка педагогів;
- інтеграція в освітнє середовище;
- консультування батьків;
- підвищення обізнаності [7].

Важливою складовою інклюзивного навчання є ефективна співпраця вчителя та асистента вчителя. Ключова роль асистента полягає в підтримці вчителя для реалізації особистісно-орієнтованого підходу до навчання, особливо у процесі розробки індивідуальної програми розвитку (ІПР) для учня з особливими освітніми потребами.

Діти з особливими освітніми потребами, як і всі учні, досягають найкращих результатів у сприятливому середовищі, яке враховує індивідуальний темп навчання кожного.

Навчальні цілі визначаються з урахуванням індивідуальних можливостей кожного учня, щоб забезпечити їхню реалістичність та досяжність. Цілі у навчанні та розвитку учнів з ООП: забезпечення безпеки життя і здоров'я, навички соціальної взаємодії та спілкування, адаптивні та побутові навички, академічні компетенції.

Діти з особливими освітніми потребами (ООП) складають важливу частину сучасного суспільства, яке прагне до інклюзії та рівності. Особливості цих дітей зумовлені фізичними, когнітивними або емоційними обмеженнями, які вимагають адаптованих підходів до навчання та соціалізації. Розуміння цих особливостей є важливим кроком до створення сприятливого середовища для їх розвитку [5, с. 34-35].

Зміни або пристосування до потреб учнів відбуваються через адаптації або модифікації. Потреби:

- психолого-педагогічна допомога;
- індивідуальний супровід;
- адаптація навчального середовища та технологій;
- урахування перешкод у навчанні;
- модифікація навчальної програми.

Адаптація та модифікація у ліцеї відбувається через сфери застосування:

- пристосування середовища;
- психолого-педагогічні стратегії;
- навчальні матеріали та завдання;
- система та критерії оцінювання.

Пристосування середовища: архітектурна доступність; приміщення для усамітнення; освітлення; вірне розміщення наочності в класі.

Ресурсна кімната призначена для забезпечення комфортного та адаптованого середовища, де навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) здійснюється з використанням індивідуального підходу.

Інклюзивна освіта передбачає не лише інтеграцію дітей з особливими потребами в загальноосвітні заклади, а й формування у всіх учнів свідомості, толерантності, співпраці та взаємопідтримки. Таким чином, учні стають моделями поведінки для своїх однокласників. Вони можуть демонструвати приклади доброзичливості, співчуття та підтримки. Коли діти бачать, як їхні однокласники з особливими потребами беруть участь у навчальному процесі - це формує у них усвідомлення того, що кожен має право на освіту і можливість бути частиною колективу. Таке ставлення сприяє зменшенню стигматизації і дискримінації, що часто супроводжують дітей з особливими потребами

Отже, співпраця між батьками, педагогами, учнями та іншими фахівцями є ключем до створення успішної інклюзивної освіти. Саме завдяки спільним зусиллям можна створити середовище, в якому кожна дитина має можливість розвиватися та реалізовувати свій потенціал.

Інклюзивна освіта є складним, але надзвичайно важливим аспектом сучасної системи освіти і тільки через спільні зусилля всіх учасників - ми можемо досягти успіху в побудові освітнього середовища, де кожна дитина матиме рівні можливості для навчання та розвитку.

Список використаних джерел:

1. Алексєєнко Т.Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики. С-69 Науково-методичний посібник. К., 2007. 152 с.
2. Боднар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. Рідна школа. К., 2011. №3. С. 10-14.
3. Зозуляк-Случик Р. В. Основи соціалізації особистості : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ: НАІР, 2015. 218 с.
4. Купрійчук І. Педагогіка соціалізації як теоретична проблема та напрями її практичної професійної діяльності. Актуальні проблеми соціальної сфери. 2020. №12. С. 33-34.
5. Організаційно-функціональні моделі інклюзивно-ресурсних центрів в умовах децентралізації (з досвіду роботи) / н. . Кол. : Т.В. Жук, Т.Д. Ілляшенко, Т.Д. Каменщук, А.Г. Обухівська, Г.В. Якимчук; за н. .А.Г. Обухівської, Т.Д. Ілляшенко. Київ: Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, 2022. 102 с
6. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. – Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. – 300 с
7. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 №609 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18> (дата звернення: 15.05.2025).